

ראש הישיבה - הרב מרדכי גרינברג שליט"א

משה ומעשה העגל

ניסיונו של משה בחטא העגל (חלק א')

"וידבר ה' אל משה לך רד כי שיחת עמך וכו', ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא, ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, ואעשה אותך לגוי גדול"¹.

ואמרו ע"ז חז"ל:

"לך רד – רד מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו, אתה למה לי, מיד תשש כוחו של משה ולא היה בו כח לדבר"².

והוסיף רש"י: "באותה שעה נתנדה משה מפי בי"ד של מעלה".

ועתה הניחה לי – אמר ר' אבהו, אלמלי מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו, מלמד שתפסו משה להקב"ה, כאדם שתופס את חברו בבגדו, וא"ל, רבש"ע אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם"³.

ובמדרש הוסיפו:

וכי משה היה תופס להקב"ה שהוא אומר הניחה לי, אלא למה הדבר דומה, למלך שהיה כועס על בנו והכניסו לקיטון ומתחיל מבקש להמיתו, והיה המלך מצעק מן הקיטון: הניחה שאכנו, והיה הפדגוג עומד בחוץ, אמר הפדגוג, המלך ובנו לפניו בקיטון, למה הוא אומר הניחה לי, אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו, לכך הוא מצעק הניחה לי, כך אמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי, אמר משה, מפני שהקב"ה רוצה שאפייס על ישראל לפיכך הוא אומר ועתה הניחה לי, מיד התחיל לבקש עליהם רחמים"⁴.

¹ שמות לד, ט.

² ברכות לב..

³ שם שם.

⁴ שמו"ר מב, ט.

ויש להבין, בשלמא מלך בשר ודם, יש מקום לומר שכשהוא כועס וחושש שלא ישתלט על יצרו ולא יוכל להתחרט, מבקש מאחרים שיחזיקוהו שלא יכה, אך ודאי שאין זה שייך אצל רבש"ע. וממה נפשך, אם רצונו לכלות את ישראל, מדוע ביקש ממשה שיניח לו, ואם אינו רוצה להשמידם, מדוע יש צורך בתפילותיו משה? ועוד, אחרי שאמר לו רד מגדולתך, איך נשאר משה בגדולתו, והרי לא קם בישראל נביא כמשה.

ודבר נוסף שיש להבין. הפרשה מתחילה בדברים קשים: "וידבר ה' אל משה לך רד", ומיד לאחר זה נאמר "ויאמר אל משה ראיתי את העם הזה וכו' " ואמירה היא לשון רכה. ועוד, מדוע חילק הקב"ה דבריו לשנים "וידבר – ויאמר", והרי הכל היא פרשה אחת.

להבנת הדברים יש לברר קודם, מי היה גדול ממי, משה מהאבות או האבות ממשה. בפסוק נראה שהאבות היו גדולים, שהרי בפרשתנו משה נתלה באבות, "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך וכו' " ⁵.
וכן אמרו חז"ל בפ' וארא:

"וארא אל אברהם וכו' ", א"ל הקב"ה: חבל על דאבדין ולא משתכחין, יש לי להתאוון על מיתת האבות, הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך, ואתה אמרת מה שמו ⁶.

וכן אנו אומרים בתפילה "אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב", ואין מוסיפים אלקי משה, שאין קורין לאבות אלא לשלשה.

לעומת זה, אנו אומרים ב"אני מאמין" שמשה הוא גדול הנביאים "משה רבנו הוא אביהם של כל הנביאים אשר היו מלפניו ואשר קמו אחריו, כולם הם תחתיו במעלה, והוא היה הנבחר מכל מין האדם אשר השיג מידיעתו יותר מכל מה שהשיג או ששיג שום אדם שנמצא או שימצא וכו' " ⁷.

וכך נאמר גם בתורה: "אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע, בחלום אדבר בו, לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא, פה אל פה אדבר בו וכו' " ⁸. הרי שמשה הוא הגדול שבכולם, אף מן האבות.

⁵ שמות לב, יג.

⁶ שמו"ר, סנהדרין קיא.

⁷ העיקר הז' של הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק.

⁸ במדבר יב, ו.

יש הבדל בין משה לאבות בתחילת דרכם. אברהם למשל, בחיפושיו אחר רבש"ע, לא היה לו כל סיוע מלמעלה, הרמב"ם בהלי' עבודה זרה מתאר את דרכו.

העולם היה שקוע בע"ז, "ועל דרך זה היה העולם מתגלגל והולך, עד שנולד עמודו של עולם, שהוא אברהם אבינו, כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו, והוא קטן, ולחשב ביום ובלילה, והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסובב אותו, לפי שאי אפשר שיסבב את עצמו, ולא היה לו לא מלמד ולא מודיע דבר, אלא מושקע באור כשדים בין עובדי ע"ז הטפשים, ואביו ואמו וכל העם עובדים ע"ז, והוא היה עובד עמהם, ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת וכו'".⁹

לאברהם לא היה כל סיוע מלמעלה, כל הסביבה היתה נגדו, ומעצמו הגיע למסקנה הנכונה, וכשגילה את אלוקים היה בן ג' שנה או מ"ג שנה לדעת הרמב"ם, ועד שנתגלה לו אלוקים היה בן ע"ה, ועד אז לא נראה אליו ולא דיבר עמו, ועשרות שנים היה אברהם המהפכן הגדול, שכולם לגלגו עליו, וכשנשאל אם אלוקים נגלה אליו או סייע לו, לא היה לו מה להשיב, ולא היה לו כל נס וכל גילוי אלוקים, והכל בדרך הטבע, ולא היתה לו כל הזדמנות להראות שאמונתו נכונה, ואעפ"כ לא נתייאש, והתחיל לעשות את הנפש בחרן, והכל מעצמו, מתוך מסירות נפש.

וכך אצל כל האבות, לא היו להם כל ניסים גדולים, להיפך, כל חייהם היו רדופים קשיים ונסיונות ללא ניסים גלויים, חוץ מהפלא של שרה שילדה בת תשעים שנה, אך אין להשוות נס זה לכל מה שאירע למשה. כל פרסום שם ה' אצלם היה דרך הסתרת פנים ובדרך הטבע, והקב"ה לא סייע להם. להיפך, הוא ערם עליהם קשיים ונסיונות. וע"כ נקרא אלוקי אברהם, לא רק במובן שהם האמינו בו, אלא כמו שאומרים בית אברהם, היינו בית השייך לאברהם מחמת קניינו. כך אלוקי אברהם הכוונה אלוקים הקנוי לאברהם, היינו שקנאוהו דרך יסורים, נסיונות ומסירות נפש, ומאז הוא שייך להם.

אצל משה היה התהליך שונה לגמרי. על משה לא נאמר שחיפש את אלוקים כפי שנאמר על האבות, ההיפך הוא הנכון, אלוקים חיפש את משה, ובעם הראשונה שנגלה אליו, היה משה בן שמונים שנה, וגם אז מיאן משה למלא השליחות שהוטלה עליו. עפ"י דברי חז"ל, התווכח הקב"ה עם משה שבעה ימים, ולבסוף ניאות רק לאחר שמסר לו הקב"ה כמה סימנים וגילה לו את שמו. ומאז התלווה אליו הקב"ה בכל פעולותיו וסייע לו במערכת ענפה של ניסים גלויים. משה לא גילה את ה', אלא ה' נתגלה אליו. אברהם נעשה מנהיג דרך קשיים ומסירות נפש, לא כן משה, הוא לא נתבקש לעמוד בנסיונות ובעקדה, ולא היתה כל הקרבה מצדו, הוא לא בנה את מנהיגותו בעצמו, הקב"ה רצה

להוציא את ישראל ממצרים, והוא בחר במשה כדי להגשים זאת, מבלי שהוצרך להוכיח את מנהיגותו ע"י חיפושים ויגיעה. וע"כ ברגע שחטאו ישראל, אמר לו הקב"ה "לך רד" – רד מגדולתך. אותה הנהגה שנתתי לך, בטלה. הרי אתה לא התייגעת ולא סבלת בשבילם, אני הוא שבחרתי בך לצרכם, מעתה כשסרו מן הדרך, שוב אין צורך בך. ההנהגה הראשונה בטלה. יש מלך הירש את מלוכתו, ויש הבונה אותה. אתה לא בנית רק ירשת, וכשאין עם אין מלך.

זה היה הדיבור הראשון, הקשה "וידבר ה' – לך רד".

אלא שמיד הציע הקב"ה למשה הצעה חדשה. האבות בנו את מנהיגותם ואילו משה ירשה, ירושה זו בטלה, אך עתה ניתנה אפשרות חדשה למשה, לבנות את מנהיגותו, כפי שעשו האבות, וע"כ באו הדברים כאמירה חדשה, רכה, "ויאמר ה' אל משה וכו' ועתה הניחה לי ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול".

אתה, משה, יכול להתדמות לאבות, לבנות את העם מחדש. "ראיתי את העם והנה עם קשה עורף הוא", אינני מבטיח לך חיים קלים כפי שהיה עד עתה, השאלה היא אם הנך מוכן לקחת על עצמך את העם הקשה הזה ולהתחיל לבנות אותו מחדש, הפעם ללא קולות וברקים, ללא ניסים גלויים, דרך "ויתלוננו", דרך מסה ומריבה ובנות מדין וכדו'. שתי אפשרויות לפניך, האם תרצה את ההנהגה הישנה, הקלה, כשאני מוביל את העם, אז אינך המנהיג המצופה, ואז "אכלם". אך ישנה אפשרות אחרת, "הניחה לי", שתאחוז ב"קפוטה" שלי ותאמר שמעתה האחריות עליך, "הניחה לי" – לא רק שתתפלל עליהם, אלא שתקח אחריות, כמו אברהם באור כשדים.

רבש"ע העמיד בפני משה ב' אפשרויות, א. ואעשך לגוי גדול. ב. הניחה לי, רמוז לו על האפשרות השניה שימסור נפשו ויהיה כאברהם.

ואז אמר משה "א"כ, אין דבר תלוי אלא בי", אני מוכן להיות המנהיג, לא כזה שבא בתלונה על הקב"ה, אלא שלוקח אחריות על עצמו. הפעם הוא מוכן לבנות את העם בתהליך ארוך ומסובך, ומוכן לסבול כאברהם בשעתו. וע"כ המשיך "זכור לאברהם יצחק וכו' ", כמו שהם קיבלו על עצמם כך מוכן גם אני לקחת על עצמי.

מתן לוחות שניות כבר לא היה בקולות וברקים כראשונים, לא לוחות שנאמר עליהם "אשר כתבתני", הפעם נאמר "פסול לך", לא היו אלה מכתב אלקים, משה צריך מעתה

⁹ הלי ע"ז פ"א.

להכות על לבם של ישראל, ללמדם תורה בסבלנות ובמסירות נפש ולא להתייאש מהדרך הארוכה.

ממשה ואילך מתחילה תורה שבעל פה. בלוחות הראשונים לא היה למשה הרבה מה לפעול, ה' דיבר ולימד תורה לישראל, אך מעתה משה מלמד את ישראל לדורותיו. "משה, שפיר קאמרת" מזכר בגמ', היינו כל ת"ח ממשיך פעלו של משה, כל רב ומנהיג יש לו תפקיד בהרבצת תורה.

זהו שאמר ר' אליעזר, שאמר הקב"ה למשה "כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל", הרי אני נתתי לך את הגדולה, ולא אתה מסרת נפשך עליה, ועתה שחטאו, אתה למה לי, וכיון שאמר לו "הרף ממני", היה צריך משה להראות על אתר, את נכונותו להיות מנהיג תוך כדי מסירות נפש, כפי שהיו האבות. ואם יסכים להצעה הראשונה, שיהיה הוא עצמו גוי גדול – נכשל בנסיון. "הרף ממני", אמר לו הקב"ה, ואם אמנם ירפה ממנו, אינו ראוי להנהגה, אינו דומה לאברהם.

ומשה עמד בנסיון, הבין משה שאין הדבר תלוי אלא בו, לאו דוקא להתפלל ולבקש רחמים עליהם, אלא לנקוט יוזמה חדשה, למסור נפשו על ישראל, וע"כ אמר "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". ובזה נהיה משה חדש, ברגע שמוכן משה לוותר על גדולתו כדי להציל את ישראל, הוא מצטרף למנהיגותם של האבות, ומוכיח שאכן ראוי הוא להיות מנהיג בישראל.

זהו משל המלך המכה את בנו. מי אינו רוצה להיות אוהבו של מלך ולהנות מקרבתו? אלא שהמלך רוצה לבחון, האם אוהבו מוכן גם לוותר על קרבתו כדי להציל את בן המלך, האם ידידות למלך חשובה לאוהבו יותר מהצלת הבן, וע"כ מכה את בנו ומכריז, שאילולי האוהב כבר היה הורגו לבן, והאוהב חושש מלהתערב, אך כששומע דבריו של המלך מבין שהדבר תלוי בו, מיד מתחזק. יש פעמים שצריך לוותר על הקריירה כדי להציל את הבן.

בזה נעשה משה גדול מאברהם, וע"כ קרן עור פניו רק לאחר מתן לוחות שניות, בראשונה, כשקיבל הכל מלמעלה, לא היה לו גדולה בדין, רק לאחר שמסר נפשו וויתר על כל גדולתו, זכה לה בדין, אז נהיה גדול הנביאים, ונאמר עליו "ולא קם בישראל נביא כמשה" וקרן עור פניו.

חז"ל הודיעונו שאין הקב"ה חוזר מדבר טוב, והיכן מה שנאמר על משה "ואעשך לגוי גדול"? אלא שמעתה כל עם ישראל הוא של משה, וכל התורה נקראת ע"ש משה, "זכור תורת משה עבדי", והכל נעשה כדת משה וישראל.

"וידבר ה' אל משה, לך רד" – מגדולתך, בדרך הקלה, אך אם תרכוש אותה לעצמך, שאני- "ויאמר ה' אל משה וכו', ועתה הניחה לי וכו' ".

"ואעשה אותך לגוי גדול", אמר ר"א אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע ומה כסא של שלש רגליים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחת על אחת כמה וכמה, ולא עוד אלא שיש לי בושת פנים מאבותי, עכשיו יאמרו, ראו פרנס שהעמיד עליהם, ביקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים"¹⁰.

עתה משמסר נפשו עליהם, הצטרף משה לגי הרגלים של האבות, מכאן ואילך יש לכסא ארבע רגלים, ושוב אין למשה בושת פנים על שביקש גדולה לעצמו.

¹⁰ ברכות לב